

BIBLIOGRAFIA

MARTA DARDER LISSÓN, *De nominibus equorum circensium. Pars occidentis*.— Reial Acadèmia de Bones Lletres.— Barcelona, 1996.— 402 pàgs., 16 làms. (23,5 x 17 cm.).

A la Roma imperial s'organitzaven, oficialment i regularment, tres menes de festivals —amb valor, en origen, religiós— que incloïen, com una part essencial del ritu, el que avui en diem un espectacle, és a dir una competició o una representació públiques. Cadascuna d'aquestes menes d'espectacle oficial va quedar associada a un marc arquitectònic precís: les lluites (*gladiatores venationes*) se celebraven als amfiteatres, els mims i les pantomimes (*ludi scaenici*) es representaven als teatres, i les curses de carros i de cavalls (*ludi circenses*) tenien per escenari el circ. L'extraordinària popularitat d'aquests *ludi* entre tots els estaments de qualsevol racó de l'Imperi no admet dubte, perquè ens la confirmen innumbrables testimonis; i un dels aspectes més notoris d'aquesta popularitat és el renom que adquirien els protagonistes més destacats dels diversos espectacles. A desgrat que la comparació és, en rigor, inviable, podem fer-nos una idea de l'abast d'aquesta popularitat si pensem que la fama d'un *venator* com *Carpophorus*, la d'un mim com *Latinus* o la d'un cavall com *andraemon*, al segle de Marcial, resulten en alguna mesura equiparables a la fama d'una Cassius Clay, d'un Charlot o d'un Maradona al nostre segle: més enllà del límit estricte de l'activi-

tat de cada personatge, l'èxit fa llegendaris els seus noms i els converteix en referències universals i perdurables. En darrer terme, és d'aquesta popularitat —en concret, de la dels *ludi circenses* a l'Occident romà— que es nodreix l'estudi minuciós i exhaustiu de Marta Darder que ha publicat la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Darder hi inventaria, analitza i classifica tots aquells noms de cavalls circencs de l'Imperi occidental que han quedat documentats en fonts arqueològiques (mosaics, vidres, discs i plaques, mànecs de ganivet, contorniat, *tesserae* de plom, peces de ceràmica), en fonts epigràfiques (inscripcions, *defixiones*) i en fonts literàries. I es dona el cas que tots els noms registrats són, sense cap excepció, noms parlants: tant si al·ludeixen una característica de l'animal de competició com si l'identifiquen amb un precedent històric o mític, revelen sempre la voluntat, per part de l'«autor» de l'apel·latiu, de congraciarse la fortuna per la màgia de la paraula i de «predestinar» el cavall a la victòria que li assegurarà la fama (i que, és clar, beneficiarà també el propietari i l'auriga).

El ventall cronològic que abracen les diverses fonts documentals és gairebé tan ampli com el de les celebracions dels *ludi circenses*: va des de l'època republicana fins al segle VI d.C.; i el fet que la immensa majoria correspongui al període de màxim esplendor de l'espectacle (des de finals del s. I d.C. fins al s. IV) corrobora allò que l'amplitud dels testimonis, per nombre i per diversitat de procedència, ja permetia de suposar: que la documentació de què disposem no és solament indicativa d'un aspecte tangencial dels *ludi*, sinó perfectament representativa del seu desenvolupament i de la seva importància de conjunt. Vull dir que el valor del corpus d'onomàstica equina establert per Darder no s'exhaureix en ell mateix, sinó que constitueix una aportació de pes al coneixement d'un dels fenòmens socials més característics de l'antiguitat tardana. Perquè, a banda del fet que hi descobrim un mostrari generós de les qualitats (físiques o de caràcter) que més s'apreciaven en els cavalls, o una restallera d'indicis clars sobre els èxits que a través d'ells es perseguïen, aquests noms ens proporcionen encara més informació. Així, per exemple hem de donar la raó a l'autora quan ens convida a con-

siderar com a culturalment significativa la gran quantitat de teònims de la mitologia grecolatina testimoniats com a apel·latius equins en documents de finals del segle IV: hi ha en això, sens dubte, una prova de la revifalla —o de la pervivència insistent— del paganisme al temps dels *patres* Jeroni, Ambrosi i Agustí.

Ara bé, per tal que sigui possible d'extreure aquestes informacions de la lectura dels noms dels cavalls, és imprescindible que l'establiment del corpus onomàstic hagi estat correcte, és a dir que respongui a les exigències metòdiques de la filologia (i de l'arqueologia, naturalment, i de l'epigrafia). En aquest sentit, la feina que ha dut a terme l'autora de l'estudi és encomiable. Ha pres en consideració 249 testimonis (176 d'arqueològics, 61 d'epigràfics i 12 de literaris), que contenen més de set-centes mencions de cavalls a través del seu apel·latiu; descomptant els noms que apareixen repetits, i descomptant també la trentena de noms que la conservació precària de la font fa de lectura impossible i de reconstrucció inviable, el corpus queda constituït per més de cinc-cents cinquanta noms, als quals se n'hi pot afegir encara una quarentena de dubtosos (perquè el context en què apareixen no permet de destriar si corresponen a cavalls circencs o no, o bé si corresponen a un cavall circenc o a un auriga: l'anàlisi detallada del context ha permès també a Darder d'excloure del seu corpus 28 noms que havien estat inventariats per altres autors com a noms de cavalls circencs i que no ho són, o bé que sí que ho són però havien estat llegits de forma errònia). Són, doncs, a la vora de sis-cents els noms de cavalls que fan objecte de l'estudi; i, de tots i cadascun d'ells, Darder en dóna la procedència exacta i n'aclareix el significat, recorrent sempre que cal a l'etimologia, i esmentant sistemàticament les interpretacions precedents, per coincidir-hi o per discrepar-ne. Presos en conjunt, segurament el tret més rellevant dels seus comentaris és la destresa a combinar els criteris lingüístics i les dades arqueològiques (procedència del document, situació que hi ocupa el terme, etc.) per arribar a una explicació satisfactòria de l'ús de cada nom com a apel·latiu equí.

Finalment, una part substantiva de la tasca de Darder ha con-

sistit a establir una classificació semàntica dels noms, adscriuint-los a diversos apartats per veïnatge de significat i agrupant aquests apartats en sis grans camps semàntics. Val a dir que els resultats d'aquesta classificació no són gens sorprenents, i segurament en això hi ha la prova que està feta amb tota sensatesa: tots els noms de cavalls —ja ho sabem— són noms parlants, i tots parlen positivament del cavall, remarcant-ne alguna característica entesa sempre com a garantia d'èxit, o bé atribuïnt-li hipotèticament un llinatge o un auguri favorables. Per tant, res de més lògic que el fet que el camp semàntic predominant sigui el de la destresa (noms que es refereixen a velocitat, guiatge, força, agilitat,...). Després, i en nombre molt semblant, vénen els camps semàntics de l'aspecte físic del cavall (color, taques, bellesa, moviment, alçada, musculatura, ...) i de l'origen que se li atribueix (familiar, diví, reial, ètnic, ...); en nombre poc inferior, s'agrupen els noms que fan referència a les expectatives de competició (victòria, bons auguris) i al tarannà de l'animal (indomabilitat, docilitat, impetuositat, expressivitat, alegria, tranquil·litat,...); i finalment, el grup menys nombrós és el d'aquells noms que expressen l'afecte del propietari cap a l'animal (estima o lloança). Aquesta jerarquització dels grups per nombre d'incidències, però, té una importància només relativa; de fet, si no comptabilitzéssim tots els apartats de cada gran grup semàntic, sinó únicament l'apartat més nodrit de cadascun d'ells, l'ordre d'«importància» ja variaria lleugerament: per exemple, hauríem d'esmentar abans el camp semàntic de les expectatives de competició que no pas el de l'origen atribuït al cavall. I és que, més que no pas les diferències, el que sobta és l'equilibri que hi ha entre els apartats escollits per Darder de cara a la classificació i, més enllà encara, la semblança que, en el fons, tots ells presenten: ja sigui perquè qui decidís el nom del cavall seguí d'esme el corrent d'una «moda onomàstica», ja sigui perquè era plenament conscient del significat de l'apel·latiu que escollia, el cas és que la tipologia resultant apunta tota a un mateix fi, que no és altre que el d'identificar l'animal als ulls del públic provant de donar-lo a conèixer, en la majoria dels casos, no com un més de la competició, sinó com un ferm candidat a la victòria.

En qualsevol cas, i deixant de banda el que inevitablement hi pugui haver de subjectiu o d'arbitrari en l'adscripció d'un nom concret a un grup o a un altre, és clar que la impressió que traiem de la classificació semàntica del corpus onomàstic dels cavalls circencs és la d'una distribució raonable, equilibrada i consistent dels apel·latius: tan raonable, equilibrada i consistent, en fi, com la tasca que ha dut a terme Marta Darder en el seu estudi. Gràcies a ella i al seu *De nominibus equorum circensium. Pars occidentis*, disposem d'una eina bàsica i rigorosa de la qual trauran molt de partit els estudiosos del circ romà o de l'onomàstica llatina —i en primer lloc, cal esperar-ho, ella mateixa.

JORDI CORNUDELLA

ÀNGEL FÀBREGA I GRAU, *Diplomatari de la Catedral de Barcelona. Documents dels anys 844-1000*. —Arxiu Capitular de la Catedral de Barcelona. Sèrie IV: Fonts documentals. — Barcelona, 1995. —706 pàgs. i 7 il. b/n. (23,5 x 17 cm.).

El canonge Àngel Fàbrega, arxiver de la Catedral de Barcelona, ha coordinat i impulsat aquesta monumental obra i, conjuntament, amb Mn. Josep Baucells i una multiplicitat de col·laboradors, degudament assenyalats en el text, han fet possible l'edició del seu primer volum. Aquest projecte s'inicià l'any 1966, avui, el primer volum, ha estat editat per el Capítol de la Catedral de Barcelona. El nombre de pergamins que es troben a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona depassa els quaranta mil (875/877-1966) —comptant els trasllats podem recular fins l'any 844— i, en el conjunt de l'obra, es preveu editar-ne uns sis mil. Aquest volum és format per documents corresponents als segles IX i X, i se'n transcriuen un total de tres-cents cinquanta.

El volum s'estructura en els següents apartats: I, Introducció General a tot el Diplomatari: *Documentació en pergamí dels segles IX al XII*; II, El Cartulari de la Catedral de Barcelona: *Els*